

Halk Kültüründe Hiciv ve 'Manda Yuva Yapmış Söğüt Dalına' Gerçeği

Irfan Kurt

Çoğu kez güldürmek, güldürürken düşündürmek, yermek, övmek, eğlenmek, dalga geçmek, gönderme yapmak v.b için yapılan hiciv sanatı; halk kültüründe: halk şiiri, halk türküleri, fıkralar, bilmeceler, tekerlemeler, destanlar, hikâyeler, atışmalar, günlük konuşmalar, şakalar gibi birçok alanda sıkça kullanılmaktadır. Halk şiiri ve türkülerde anlatım bazen çok açıktır, söylenmek istenen açık ve net bir dille anlatılmıştır.

Eşeği saldım çayıra
Otlaya karnın doyura
Gördüğü işi hayıra
Yoranında avradını

Kazak Abdal (Koca 1990: 225-228)

Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Aşık Dertli (Atalay 1998)

Çağımızın en büyük ozanlarından olan Aşık Veysel:
"Raşit çoktur adın gibi
Hiçbir tat yok tadın gibi
Yontulmadık odun gibi
Uzatmışsın boy Raşit" (Şatıroğlu 1974) demiştir.

Ruhsati ise:
"Babanı katmam sayıya
Özün benzettim ayya
Kendi eştiğin kuyuya
Düşesin Seyit Efendi" (Kaya 1999) diyebilmiştir.

Bu ve bunun gibi birçok örnekte; kendilerini küçük gören, aşağılayan kişilere hiciv ile verilen cevaplarda bir yerme söz konusudur.

Türk halk müziğinin hiciv ustalarından Şemsi Yastıman “Türk’ü anlamak için Türkü dinlemek gerek” sözü ile bir cümleye dört anlam sığdırabilme ustalığının yanı sıra *Meslekler Destanı*’nda ise saz çalıp türkü söylemesinin nedenlerini, hiçbir meslekte dikiş tutturamamasını sayfalar süren destanında çalıp söyleyerek hicvetmiştir:

“Üfürükçü oldum önce kendim çıldırdım
Müezzin oldum cemaati yıldırdım
İmam oldum yanlış namaz kıldırđım
İşten el çektiler vaaz ile”

Görüldüğü gibi bu örneklerde açık bir anlatım vardır. Bazen de karşısındaki överken yerilmiş, onun anlayamayacağı bir dil kullanılmıştır:

“Fahr-i alemsin ve lakin fa sı yok
Gevher-i kaansın ve lakin ra sı yok
Dilerim haktan bunu ruz-u şeb
Sana bir merkeb vere kim ba sı yok”

Anlatılan kısaca şu:

“Alemlerin efendisisin lakin-fa-sı olmayınca geriye ‘har’ kalıyor yani alemlerin eşeğisin deniliyor.

Mücevher kutususun değerlisin lakin- ra-sı olmayınca geriye gevh yani ‘kene’ kalıyor

İnsanların kanını emiyorsun

Dilerim bunu haktan gece gündüz (ruz-u şeb)

Merkeb in ba-sı olayınca geriye- merk –yani ölüm kalıyor.

Dilerim haktan tez zaman da ölesin denilmekte” ve içersinde gizli anlamlar bulunmaktadır.

Halk şuurinde ‘bilip de bilmemezlikten gelme’ veya ‘olmazı oldurma’ başlıklarıyla anlatılan türlere de sıkça rastlanmaktadır. Bu zaman zaman tasavvufi konuları da içine almıştır.

Büyük tasavvuf şairi Yunus Emre den birkaç örnek:

“Bir sinek bir kartalı

Kaldırdı vurdu yere

Yalan değil gerçektir

Bende gördüm tozunu

Balık kavağa çıkmış

Zift turşusun yemeğe

Leylek goduk doğurmuş
Baka şunun sözüne

Bir serçenin kanadın
Kırk kağına yüklediler
Kırk çift dahi çekemedi
Şöyle kaldı koşulu

Öküz taşın üstünde
Taşı balık götürür
Balığı götüren su
Bünyadın yelden kodu

Yunus bir söz söyledi
Hiçbir söze benzemez
Cahiller kazamazlar
Hiç ilmin kuyusunu” (Açıkgöz: 292)

Kaygusuz Abdal da da birçok örnek vardır. Bunlardan bazıları:
Kaplu kaplu bağalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş diler kırım geçmeğe
Kelebek ok yay almış ava şikara çıkmış
Donuzları korkutur ayuları kaçmağa
Ergenenin köprüsü susuzluktan bunalmış
Edirne minaresi eğilmiş su içmeğe

Gene Kaygusuz Abdal’ın *Kaz Destanı*ndan birkaç satır:
Bir kaz aldım ben karıdan
Boynu da uzun borudan
Kırk abdal kanın kurudan
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Sekizimiz odun çeker
Dokuzumuz ateş yakar
Kaz kaldırmış başın bakar
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kaygusuz Abdal n’idelim
Ahd ile vefa güdelim

Kaldırıp postu gidelim

Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz (Eyüboğlu 1992)

Bu destanın benzerini dedem avcı hikâyesi olarak anlatır, hikâyenin arasında da destandan beyitler söylerdi. Bu destanda olmayan fakat dedemlerin söylediği birkaç beyit vardır. Bir tanesi şöyledir:

Altından ataş yaktı

Üstünden güneş yaktı

Kaz kaldırdı boynun baktı

Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz.

Gelelim 'Manda yuva yapmış söğüt dalına' türküsüne: Türküler eleştirilmek istendiğinde sözleri anlamsız bulunduğu hep bu türkü dile dolanmıştır. Eğer ki yöresel kültür, türkünün ne amaçla yapıldığı neyi anlattığı bilinmiş olsa eleştirenler herhalde başlarını öne eğdi. Türkünün yörede okunan sözleri şöyledir:

Of-of———

Manda yuva yapmış söğüt dalına –aman aman

Yavrusunu sinek kapmış gördün mü

Amanin yandım.

Amanin amanin amanin yandım

Tiridine tiridine tiridine bandım

Bedava mı sandın para vedim aldım

Of-of———

Sabahlayın erken çifte giderken-aman aman

Öküzüm torbadan düştü gördün mü

Amanin yandım

Bağlantı

Of-of———

Sabah ezanını okurken-aman aman

Müezzin minareden uçtu gördün mü

Amanin yandım

Bağlantı

Türküde anlatılmak istenilenin ne olduğunun anlaşılabilmesi için hem türkünün çıkış nedeni hem de yöresel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Yöre dili ve anlatımı yöresel kültür çok önemlidir. Yörenin dil özelliği günlük konuşmalardaki ifadeleri bilinmelidir. Türkü Kastamonu-Tosya yöresine aittir. Yörenin beylik idaresinde olduğu dönemlerde halk ozanlarının birçok bölgede olduğu gibi yönetim

aleyhine söz söylemeleri yasaklanmıştır. Bu yasağın yanı sıra saz çalıp türkü söyleyen ozana bir eğlencede kendilerine türkü çalması emrivakisi yapılmış, bir kenara da önüne kuru ekmeklerden oluşan yemek konmuştur. Bu ortamda bu türkünün çıktığı söylenmektedir. Ozan da kendisine yapılan bu haksızlığı onlarla dalga geçerek dile getirmiştir. Şöyle ki; Tosya bilindiği gibi pirinci ile ünlüdür. Çeltik tarlalarının sürülmesinde kullanılan manda yazın sıcağında göletlere yatarak az kıllı olan derisini hem serinletmek hem sineklerden korumak amacıyla çamura bular. Bunun için de göletlerin ve çeltik tarlalarının kenarlarında bulunan ve dalları da suyun içine kadar uzanan salkım söğütlerin dalları üzerine, gölgesine yatar. İşte mandanın söğüt dalına yuva yapması budur. Yavrusunu sinek kapması da yavrunun sinek tarafından ısırılmasıdır. Çünkü yörede kapmak sözü ısırarak anlamındadır. Ayrıca 'cız tutmak' diye bir deyim vardır. Bir tür sineğin hayvanların kuyruk altlarına girip ısırması ile oluşan ve hayvanı delirten oradan oraya sıçratan bir olaydır. Ardından 'gördün mü?' sözcüğü ile türküye devam edip akıl almaz olayların olduğunu vurgulayıp alay etmektedir. İkinci kıtadaki 'Öküzün torbadan düşmesi' ise: öküzlerin hem yemlenmesi, ekine zarar vermemesi hem de zaman kazanmak için boyunlarına takılan yem torbasının öküzün boynundan çıkması ve öküzün yemeden içmeden kesilmesi anlamını taşır. Üçüncü kıtadaki müezzinin minareden uçuşması da erenlere karışması, ermesi anlamındadır. Bağlantı bölümünde de tirit yemeğini emeği karşılığı hak ettiğini anlatıyor. Tirit, kuru ekmekleri sıcak su ile ıslatılarak yapılan bir yöre yemeğidir. Durumu iyi olanlar et suyu, soğan ve kıyma da ilave edebilirler. Türkü baştan sona içinde doğruları anlatan fakat ilk bakışta anlamsız gibi görünen bir ifade taşımaktadır. Ozanın ince zekâsı hiciv sanatının çok güzel bir örneğini sunmuştur. Kendine yapılan haksızlığa onlarla alay ederek, eğlenerek, dalga geçerek cevabını vermiştir. Ayrıca türkü melodik açıdan da çok zengindir. Hoş ritmik bir yapısı vardır. Bu nedenle üç kuşak halk müziği sanatçıları tarafından repertuarlarına alınmışlar ve kasetlere okumuşlardır. Zehra Bilir, Belkıs Akkale ve Kubat bu sanatçılara örnektir.

Bibliyografya

- Açıkgöz, Mehmet Yunus Emre Divanı ve Şiirleri , İstanbul:Mutlu Yayınları
Atalay, Ali Adil. 1998. *Aşık Dertli*. İstanbul: Can Yayınları
Eyüboğlu, İsmet Zeki. 1992. *Bütün Yönleriyle Kaygusuz Abdal*. İstanbul: Özgür Yayınları
Kaya, Doğan.1999. *Aşık Ruhsatı*. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları
Koca, Turgut. 1990. *Bektaşî Alevî Şiirleri ve Nefesleri*. İstanbul: Marif Kitabhanesi
Şatıroğlu, Aşık Veysel. 1974. *Dostlar Beni Hatırlasın (Bütün Şiirleri)*. Derleyen: Ümit Yaşar Oğuzcan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları